

DR. SZABÓ PÁL:^{*}
**A gazdasági fejlettség tényezőinek regionális különbségei
 az Európai Unióban^{**}**

Abstract

This paper focuses on the structure of economic development (in connection with labour productivity and employment) of the EU regions. The classical disintegration of the statistical data of development is: $GDP/population = GDP/employment * employment/population$. We compare the regional (NUTS 2) disparities of these factors in the EU based on the given statistical data (source: Eurostat) and we analyse the relationship between them. We pay special attention to the situation of the Hungarian regions.

1. Bevezetés

Több évtizede zajlik a regionális egyenlőtlenségek alakulásának statisztikai adatokon nyugvó elemzése, közte a gazdasági fejlettség, valamint különböző tényezőinek vizsgálata. Utóbbi egyik klasszikus formája, hogy a gazdasági fejlettséget felbontják termelékenységi és foglalkoztatottsági komponensekre; így kimutatható, hogy egyes térségekben a termelékenység, másutt a foglalkoztatottság terén van lemaradás. Ebben a tanulmányban az Európai Unió régiót elemezzük ebből a szempontból, külön figyelemmel hazánk térségeire.

2. A gazdasági fejlettség tényezői

E munkának nem célja a fejlettség fogalmának értelmezése, boncolgatása (erről l. pl. Nemes Nagy 1998, Szabó 2008a), s – bár vitatott – elfogadjuk, hogy a fejlettség klasszikus, világszerte használt regionális mérőszáma az egy főre jutó GDP. Arra azonban ki kell térnünk, hogy e mutató bár általánosságban a területi fejlettség-elmaradottság legfontosabb egydimenziós mérőszáma (pl. Rechnitzer 1999, Kiss 2003), gyakorta szűkebb értelemben használják, mint a gazdasági fejlettség indikátorát (pl. Nemes Nagy 1987, Lengyel 2003, Bruckner–Gether 2003). Mi az utóbbi felfogást követve, a gazdasági fejlettség mutatójaként használjuk e munkában. (A GDP mérését, tartalmát sem részletezzük, erről l. pl. Nemes Nagy 1995, Bruckner–Gether 2003, Kiss 2003.)

Ezek után kérdés, hogy mit is értünk a regionális gazdasági fejlettség tényezőin. Egy, a hazai szakirodalomban is fellelhető módszert alkalmazunk, az ún. tényezőkre bontást. Ennek lényege, hogy a GDP/fő-t felbontjuk a termelékenység (általában ennek szűkebb komponense, az egy foglalkoztatottra jutó GDP-vel mért élők munkatermelékenységre) és a foglalkoztatottság komponensére (Lengyel 2003, Nemes Nagy 2004):

$$GDP/népeesség = GDP/foglalkoztatottak * foglalkoztatottak/népeesség$$

Létezik három vagy többtényezős felbontás is: pl. GDP/foglalkoztatottak, foglalkoztatottak/aktív népeesség, aktív népeesség/teljes népeesség, ám e felbontás szakpolitikai szempontból nehezebben értelmezhető, mivel a harmadik tényezőre csak szerény és hosszabb távon érvényesülő hatással lehet a társadalmi beavatkozás. Egy másfajta felbontást jelent, ha az ágazati

^{*} Adjunktus – Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar, Budapest.

^{**} A cikk a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

tényezőkre is figyelemmel vagyunk, azaz a GDP és a foglalkoztatottak ágazati bontását is kombináljuk a felbontásban (l. pl. Mezei et al. 2009). Ez azonban korlátos, mivel nem áll mindig rendelkezésre ilyen jellegű adat, igaz ez az Európai Unió régiói GDP-felbontására is.

Az ilyen típusú felbontásokat az elmúlt években a területi versenyképesség fogalmához kötik, bár a módszer már akkor használatos volt, amikor még nem volt ez használatos kifejezés a területi kutatásokban (l. pl. Nemes Nagy szerk. 1977, A területi egyenlőtlenségekre ható tényezők számszerűsítése, pp. 105–108.) Ráadásul az itt számbavett tényezők ex post jellegűek: a gazdasági eredményekben megnyilvánult versenyképességhez köthetők (Lengyel 2003).

Munkánkban az Európai Unió régióit vizsgáljuk e két tényező szempontjából. Erre példát találunk Lengyel (2003) munkájában – a szerző itt a háromtényezős felbontást alkalmazta, bár a harmadik elemet nem elemezte; e téren vizsgálatait, módosítva, újabb adatokkal meg tudjuk ismételni. Egy másik példát jelent az Európai Unió legutóbbi, negyedik Kohéziós Jelentése, amely szintén tárgyalja ezen statisztikai mutatókat (EB 2007); ehhez képest, a frissebb adatokon túl, a magyarországi hangsúlyok jelentenek eltérést.

Kutatásunkhoz adatforrásként az Eurostat REGIO adatbázisát használtuk (népesség, foglalkoztatottak száma, GDP [vásárlóerő-paritáson]), területi egységeknek pedig a NUTS 2 régiókat vettük. A változások követése miatt több évre visszamenőleg is megnéztük az egyes adatokat – nyitó évnek az EU-ba való belépésünk előtti évet, 2003-at választottuk.

3. A gazdasági fejlettség regionális jellemzői az Európai Unióban

A jelenlegi 27 európai uniós országban 271 darab NUTS 2-es régió volt 2006-ban. A gazdasági fejlettségbeli különbségek jelentősek közöttük: csaknem minden hetedik NUTS 2 régió egy főre jutó GDP értéke az uniós átlag 125%-a felett volt, ugyanakkor minden negyedik a 75%-ot sem érte el. A legfejlettebb régiók döntően nyugat-európaiak, főként fővárosok, fővárosi agglomerációk, nagyvárosok, nagyvárosi régiók, ill. Luxemburg, valamint Prága és Pozsony. A gazdaságilag elmaradott régiók többsége az újonnan csatlakozott országokban található, mellettük csak egyes dél-európai térségek állnak rosszul; a fejlettségi rangsort lengyel, szlovák, magyar, román, bolgár régiók zárják. (A régiók rangsoraival azonban óvatosan kell bánni, mert különböző jellegű területi beosztások figyelhetők meg az egyes országokban: pl. Prága és Pozsony, mint fővárosok külön NUTS 2 régiók, szemben Varsóval, Budapesttel). Ha a gazdasági fejlettség regionális különbségeinek időbeli alakulását nézzük, akkor megállapítható, hogy az integrációban az egy főre jutó GDP egyenlőtlenségének nagysága fokozatosan csökkent (súlyozott relatív szórás [%], 2003–2006: 30,6; 29,9; 29,5; 28,9), aminek hátterében nagyrészt az áll, hogy az újonnan csatlakozott országokban egyre több fővárosi, nagyvárosi régió (kifejezetten Bukarest, Közép-Magyarország, Pozsony, Nyugat-Szlovénia, Mazóvia Varsóval stb.) zárkózik fel az Európai Unió gazdasági fejlettségi szintjéhez. (Az országok közötti különbségekről, valamint más regionális szintek [NUTS 1, NUTS 3] jellemzőiről l. pl. Szabó P. 2008b.)

Magyarország hét NUTS 2 régiójából hatnak a gazdasági fejlettségi pozíciója 2006-ban rendkívül kedvezőtlen volt: egy főre jutó GDP értékeik az EU-27 átlag 2/3-a alatt voltak, sőt a Nyugat- és a Közép-dunántúli régiót (64, ill. 58%) leszámítva az értékek az átlag 40 és 43%-a között szóródtak. Ezen adatok miatt a 271 EU-régió között 2006-ban az utolsó egyötödben helyezkedtek el, s a négy legelmaradottabb régióknak (Dél-Dunántúl, Dél-Alföld, Észak-Magyarország, Észak-Alföld) a ranglista 251–255. helyei egyikén tanyázott, mindössze néhány lengyel, román és bolgár egység múlta alul értékeiket. Egyedül a Közép-magyarországi régió gazdasági fejlettsége volt magas, az uniós átlag 106%-a (2006-ban ezzel 102. volt a régiók fejlettségi ranglistáján).

Magyarországon a regionális gazdasági fejlettség változása 2003-ról 2006-ra a szétnyíló oló képét mutatja: miközben a központi régió fokozatosan növelte az EU-27 átlagához viszonyított egy főre jutó GDP értékét (100-ról 106%-ra), s ezzel számos nyugat-európai régiót körözött le, addig a többi hat térség relatív pozíciója romlott, s így egyre hátrébb csúsztak a régiók ranglistáján. A fővárosi térség fejlettsége és dinamikája páratlan hazánkban, sőt, uniós viszonylatban is kiemelkedő (2003–2006 között mindössze három EU-régió tudott e térség elmozdulásához képest többet előrelépni a fejlettségi ranglistán). Magyarország ezen jellemzőivel az EU-tagállamok azon csoportjához tartozik, amelyekben már eleve jelentősek voltak, és az elmúlt években tovább nőttek a gazdasági fejlettség területi különbségei (erről l. pl. Szabó 2008b).

4. A gazdasági fejlettség tényezőinek regionális jellemzői az Európai Unióban

A gazdasági fejlettség tényezőit elemezve, az országok közötti különbségekről röviden annyit emelnénk ki, hogy megállapítható, miszerint 2008-ban az Európai Unió régi és új tagállamai nemcsak gazdasági fejlettségük, de ennek tényezői alapján is elkülönülnek – ám míg a termelékenység (GDP/foglalkoztatott) mutatójában a régi tagállamok – Portugália kivételével – átlag feletti, az újak pedig átlag alattiak voltak, addig a foglalkoztatás terén már összetett a kép, hiszen több nyugat- és dél-európai államban rosszabb volt a helyzet, mint például a balti országokban, Csehországban, vagy Szlovéniában. A legrosszabb helyzetben azok az országok vannak, ahol mindkét mutatószám értéke kedvezőtlen, Magyarország ez utóbbi kategóriába tartozik. Hazánk gyakorlatilag külön „halmazt” alkot, mivel a termelékenység terén bár több országgal áll közel egy szinten, ám ezekben a népesség számához viszonyított foglalkoztatotti létszám messze magasabb értékkel bír mint hazánkban, ill. a foglalkoztatás terén velünk egy szinten álló országokban pedig jóval magasabb a termelékenység. Itt még arra hívható fel a figyelem, hogy 2003–2008 között Magyarországnak az Európai Unió átlagához viszonyított gazdasági fejlettsége (GDP/fő) gyakorlatilag nem változott (63–64%), ám ennek két tényezőjében számottevő, „ellentétes” elmozdulás történt: mialatt az élőmunka-termelékenység nőtt, addig a foglalkoztatottsági helyzet csökkent az EU átlagához képest (1. táblázat); együttesen ezért nem változott a kép.

1. táblázat. A magyarországi élőmunka-termelékenység és foglalkoztatottsági helyzet változása az EU-27 átlagához képest, 2003–2008

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
GDP/Foglalkoztatott (EU-27 = 100%)	68	69	69	70	70	72
Foglalkoztatott/Népesség (EU-27 = 100%)	93	92	91	91	89	88

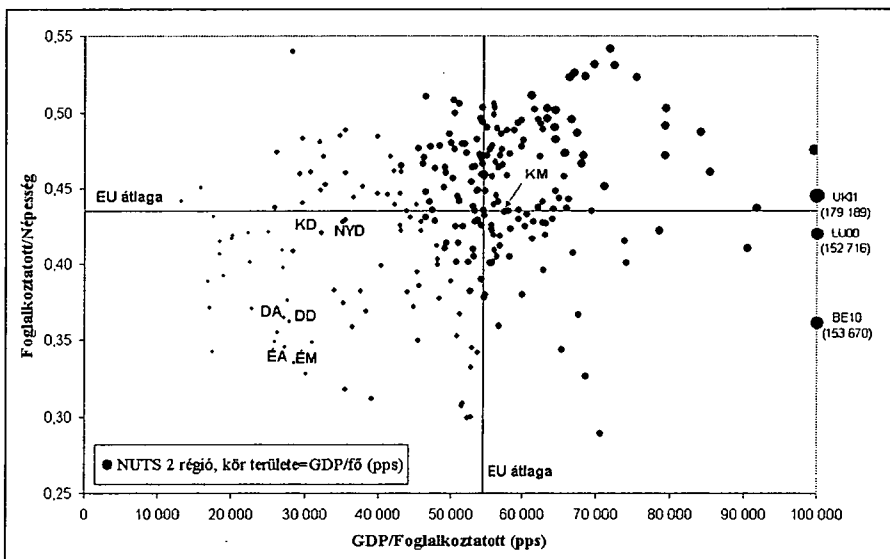
Forrás: A szerző saját számítása

Ami a regionális szintet illeti, a két tényező, a termelékenység és a foglalkoztatás esetében rendkívül nagy volt a szóródás 2006-ban az Európai Unióban (1. ábra). Itt is elmondható, hogy a régi tagállamok kedvezőbb helyzetűek a munkatermelékenység terén: régióik többsége az uniós átlag körüli, feletti értékkel rendelkezik, s őket a keleti országok nagyvárosi régiói „kísérik”. A foglalkoztatás terén viszont – akárcsak az országok esetében – vegyes a kép.

2006-ban a GDP/foglalkoztatott mutató esetében a magas értéktermeléssel (szolgáltatás, K + F stb.) jellemezhető nagyvárosi térségek (pl. Belső-London, Brüsszel, Stockholm, Bécs, Hamburg és Bréma tartományi jogú városok, valamint Párizs, Róma, Athén és Dublin régiója, ill. München, Antwerpen, Milánó térsége) és Luxemburg állt az élen; a kelet-közép-európai térségből mindössze Prága és Pozsony kerültek be az élmezőnybe. A legalacsonyabb termelékenységgel jellemezhető régiók a – fővároson kívüli – román, bolgár

térségek, ill. Lengyelország, Magyarország és Szlovákia egyes régiói voltak; mellettük a balti államok és nyugatról egy-két portugál régió volt igazán rossz helyzetben e téren. E térségekben az alacsony gazdasági hatékonyságú ágazatok dominálnak (gyakorta magas mezőgazdasági súly, több helyen alacsony értéktermelésű, elavult ipari tevékenység).

A 2006-os foglalkoztatottsági adatok esetében viszonylag kevert a mezőny, például a legkedvezőbb helyzetű régiók között több holland és brit térség mellett, egy-két svéd, spanyol, cseh, szlovák, portugál, finn, német régió is szerepelt. Ezek főként fővárosok, dinamikus nagyvárosi agglomerációk (Stockholm, Madrid, London tág ÉNY-i agglomerációja, Utrecht, illetve Amszterdam térsége, Közép-Portugália Portóval, Prága, Pozsony stb.). E térségek egy részében a dinamikus, modern gazdaság ellenére magas a foglalkoztatotti ráta, másoknál viszont az alacsonyabb hatékonyságú, de munkaerő-igényes ágazatok szívják fel a munkaerőt. A legrosszabb helyzetben e jelenségnél döntően dél-olasz, görög, lengyel, magyar, ill. francia és spanyol tengerentúli régiókat találunk, de egy-egy bolgár, belga régió is fellelhető a mezőny végén. E térségekben kevés a munkalehetőség, így alacsony a foglalkoztatási szint, s magas a munkanélküliség.

1. ábra. Az Európai Unió régióinak (NUTS 2) gazdasági fejlettségi tényezői, 2006 (Dánia, Szlovénia régiói nélkül)
(Forrás: A szerző saját szerkesztése)

Ami a változásokat illeti, az egy foglalkoztatottra jutó értéktermelés terén 2003 és 2006 között komolyabb előrelépést főként a román régiók produkáltak, mellettük szlovák, cseh, lengyel, spanyol, holland régiók, illetve a balti államok is megtalálhatók. Az új EU-tagállamok esetében főként az országok gazdasági átalakulásának (gazdaságtalan üzemek bezárása, külföldi beruházásokkal modern gazdasági ágazatok kiépülése stb.) köszönhető a termelékenység növekedése. Jelentősebb visszaesésről e téren számos olasz, egy-két bolgár, görög, brit, spanyol, belga, francia régió esetében beszélhetünk, ezeknél – az olasz gazdasági fejlődés visszaesése által sújtott itáliai régiókon kívül – általában egyedi okok miatt történt meg az élmunkatermelékenység csökkenése. A foglalkoztatottság esetében sokat javult a helyzete több lengyel és spanyol régióknak, ill. egy-két bolgár, román egységben történt jelentősebb előrelépés e téren. Romló viszonyokkal nagyobb részt francia és brit régiók jellemezhetők.

A hét magyar régióból hat mindkét tényező esetében az Európai Unió átlaga alatti ér-

téssel rendelkezett 2006-ban, igaz, a Nyugat- és a Közép-dunántúli régió a foglalkoztatottság terén alig maradt el tőle. A Közép-magyarországi régió e mutatóban szintén átlaghoz közeli értékkel rendelkezett, viszont az egy foglalkoztatottra jutó GDP-ben messze megelőzte a többi hazai régiót; ám ezzel is éppen csak a közösségi átlag fölött volt.

2003-ról 2006-ra az élől munka-termelékenység terén, az EU-27 átlagához viszonyítva, Közép-Magyarország számottevően, Közép-Dunántúl és Észak-Magyarország kismértékben javított pozícióján, a többi négy régió esetében viszont rosszabb lett a helyzet. A foglalkoztatottak népességhez viszonyított aránya mind a hét régió esetében romlott, legnagyobb mértékben a Közép-Dunántúlon és Észak-Magyarországon, a legkevésbé a Dél-Alföldön és a Közép-magyarországi régióban.

5. Zárzó

Az Európai Unió régiói nemcsak gazdasági fejlettségük, de ennek két – itt vizsgált – tényezője (élől munka-termelékenység, foglalkoztatottság) alapján is jelentősen elkülönülnek, sőt, e téren megállapítható, hogy egyes közepesen fejlett ill. elmaradott régiók, bár az egy főre jutó GDP-jük alapján egy gazdasági fejlettségi csoportban található, más jellegű problémával küzdenek: valahol a gazdasági hatékonyság, valahol a foglalkoztatás áll rossz szul. Ideális lenne mindkét tényező javítása, ám az egyik növelése gyakorta a másik rovására megy. Mindenesetre e struktúrára a regionális elemzéseknek és a regionális politikának is nagyobb figyelmet kell fordítania, főleg amiatt, mivel egyes elmaradottabb EU-régiók gazdasági fejlettségi növekedésének háttérében a foglalkoztatottság emelkedése áll, amely növekedés a gazdasági válsággal járó elbocsátások hatására hamar visszajára fordulhat.

Irodalomjegyzék

- Bruckner J.–Gether I. (2003): A területi GDP-számítás helyzete, a továbbfejlesztés feladatai. Területi Statisztika 6. évf. 4. sz., pp. 323–333.
- Európai Bizottság (2007): Gyarapodó régiók, növekvő Európa. Negyedik jelentés a gazdasági és társadalmi kohézióról. Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, Luxemburg.
- Kiss J. (2003): A kistérségek 2000. évi GDP-jének becslése. Regionális Tudományi Tanulmányok 8. sz. „Kistérségi mozaik” ELTE Regionális Földrajzi Tanszék–MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. pp. 39–54.
- Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. JATE-Press, Szeged.
- Mezei E. et al. (2009): A romániai megyék vidéki jellegének különbözősége és ennek hatása a versenyképességre. Területi Statisztika 12. évf. 4. sz. pp. 441–452.
- Nemes Nagy J. (szerk.) (1977): Regionális gazdaságföldrajzi gyakorlatok. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Nemes Nagy J. (1995): A GDP regionális számbavétele. In: Probáld F. szerk. Pro Geographia Humana. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. pp. 99–118.
- Nemes Nagy J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Nemes Nagy J. (2004): Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? Regionális Tudományi Tanulmányok 9. „Térségi és települési növekedési pályák Magyarországon” ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest. pp. 5–42.
- Rechnitzer J. (1999): Az állami vagyon magánosításának területi dimenziói. Tér és Társadalom 13. évf. 3. sz. pp. 101–120.
- Szabó P. (2008a): A fejlettség, és ami mögötte van. Comitatus 18. évf. 1. sz. pp. 52–62.